RES HUMANITARIAE XXXIV, 2026, 79–89; ISSN 1822-7708 (Print), ISSN 2538-922X (Online)
DOI: http://dx.doi.org/10.15181/rh.v34i0.2827

Jūratė Landsbergytė-Becher
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2356-7264

BRONIAUS KUTAVIČIAUS „PRUTENA“ (1977) PAGAL LIUDVIKO RĖZOS EILĖRAŠTĮ – LIETUVOS SĄJŪDŽIO PRANAŠAS

Anotacija
Straipsnyje atskleidžiama, kaip formuojasi kultūros ir gamtos fenomenuose glūdintis tautos prisikėlimo iš užmaršties veiksnys. Liudijama, kad Lietuvos atgimimo po sovietmečio stagnacijos pradžia sutapo su vienu pirmųjų Broniaus Kutavičiaus epochų kaitą pranašaujančių kūrinių „Prutena. Užpustytas kaimas“, kurio įkvėpėjas yra Liudviko Rėzos eilėraštis apie jo tėviškę – nerijos smėlio užpustytą Karvaičių kaimą. Tarsi susitinka du kūrėjai, kuriems lemta simbolizuoti atgimstančią Lietuvos dvasią: Liudvikas Rėza (1776–1840) ir Bronius Kutavičius (1932–2021). Pastarasis, inspiruotas Rėzos jautraus prisilietimo prie Baltijos poetikos, garsais prikelia Lietuvos begalybę. Taip galima dabartyje išskirti ir išskleisti prasmines atgimimo reikšmes, užkoduotas tiek užmaršties ženkluose, tiek persmelkiančiame epochų erdvėlaikį garsovaizdyje.
PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Rėza, Kutavičius, „Prutena“, erdvėlaikis, garsovaizdis, byrantis smėlis, varpai, užmarštis, atgimimas.

Abstract
The article reveals how the nation's resurrection from oblivion is formed in phenomena of culture and nature. There is evidence that the stagnation of Lithuania in the Soviet era coincided with one of the first works by Bronius Kutavičius predicting a change of eras, *Prutena. A Buried Village*, inspired by a poem by Liudvikas Rėza about his homeland, the village of Karvaičiai, which was flooded by the sands of Neringa. Two creators who are destined to symbolise the reborn spirit of Lithuania meet here, Liudvikas Rėza (1776–1840) and Bronius Kutavičius (1932–2021). The latter evokes the infinity of Lithuania with sounds, inspired by Rėza's sensitive touch with Baltic poetics. In this way, it is possible to distinguish and unfold meaningful rebirth meanings in the present, encoded both in the signs of oblivion and in the sound image that permeates the space-time of the epochs.
KEY WORDS: Rėza, Kutavičius, *Prutena*, time, space, bells, oblivion, rebirth, sound vision, falling sand.
DOI: http://dx.doi.org/10.15181/rh.v34i0.2827

Jūratė Landsbergytė-Becher – meno daktarė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto mokslo darbuotoja
Jūratė Landsbergytė-Becher – research fellow at the Lithuanian Culture Research Institute in Vilnius
E-mail: jurate128@yahoo.de

Received 29/03/2026. Accepted 25/04/2026
Copyright © 2026 Jūratė Landsbergytė-Becher. Published by Klaipėda University Press.
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International.
License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Lietuvos atgimimo po sovietmečio stagnacijos pradžia sutapo su vienu pirmųjų Broniaus Kutavičiaus epochų kaitą pranašaujančių kūrinių „Prutena. Užpustytas kaimas“, kurio įkvėpėjas yra Liudviko Rėzos eilėraštis apie jo tėviškę – nerijos smėlio užpustytą Karvaičių kaimą. Tarsi susitinka du kūrėjai, kuriems lemta simbolizuoti atgimstančią Lietuvos dvasią: Liudvikas Rėza (1776–1840) ir Bronius Kutavičius (1932–2021). Pastarasis, inspiruotas Rėzos jautraus prisilietimo prie Baltijos poetikos, garsais prikelia Lietuvos begalybę. Taip galima dabartyje išskirti ir išskleisti prasmines atgimimo reikšmes, užkoduotas tiek užmaršties ženkluose, tiek persmelkiančiame epochų erdvėlaikį garsovaizdyje. Jį pažadina tarsi neįžvelgiami atsitiktiniai, bet vidiniai sinchroniški laiko tėkmės istorijos sutapimai: Liudviko Rėzos inspiruotas Broniaus Kutavičiaus kūrinys „Prutena. Užpustytas kaimas“ smuikui, vargonams ir varpams (1976), gimęs giliuoju sovietmečiu. Vargonų renesanso procesas tuomet buvo tik prasidėjęs, organizuojamas ir inspiruojamas profesoriaus Leopoldo Digrio (1934–2025), taip pat ir kūrybos prasme. Svarbus motyvas čia yra lietuvių kompozitorių modernizmo pajauta folklore, būtent liaudies dainų, sutartinių struktūrinio ritualo magijoje, kur glūdi amžinybinė išlikimo galia, susieta su kartojimusi, ritmo monotonija, rato ciklais ir atgimimu. Šioji paradigminė srovė, niekad neužgesinta, ruseno folklore ir buvo atrasta XX a. antrojoje pusėje kaip priešnuodis sustingusiam, iškreiptam okupacijos laikui ir tiesiog kaip modernizmo šaltinis, susietas su naujomis komponavimo technikomis – serializmu, dodekafonija, spektralizmu, gausmo muzika. Taip sutapo, kad ši gelminių šaltinių pajauta buvo esminė Broniaus Kutavičiaus erdvėlaikio kūryboje ir nulėmė ne tik muzikos, bet galiausiai ir valstybės kelią į išsilaisvinimą iš netesybinio laiko gniaužtų. Įdomus rakursas čia atsiranda, kai pažvelgiama į Kutavičiaus idėjų *prisikėlimų* šaltinius, kurių vienas yra būtent Rėzos eilėraštis „Užpustytas kaimas“ (1797) apie jo tėviškę – Karvaičių kaimą, pražuvusį po vėjo pustomu nerijos smėliu. Ir tuomet jau buvo bandyta jį sustabdyti, kaip užsimena poetas, tačiau beviltiškai. Apie metaforiškąjį tautos atgimimą iš smėlio buvo kalbama iškiliausių Kutavičiaus gyvenimo bendrakeleivių: režisieriaus Jono Jurašo (*1936), poeto Sigito Gedos (1943–2008) ir kt. Rėzos pažadinti vaizdiniai tapo muzikos įvaizdžiais – garsovaizdžiais: byrančio smėlio vargonų prasismelkiantis mažosios sekundos virpesys, bažnyčios bokšto varpo dūžiai, smuiko rauda... Kutavičiui tik „prisilietus“ garsais prie šių amžinų Lietuvos archetipų, atsivėrė neįkainojamos erdvių perspektyvos: atminčiai, atgimimui, sujudintos gyvybės magijos dvelksmui ir procesų dramaturgijai. Šiuos

fenomenus savo įžvalgomis atskleidė Kutavičiaus kūrybos tyrinėtojai: Inga Jasinskaitė-Jankauskienė (2001, 2008), Rūta Gaidamavičiūtė (2005, 2023), Rima Povilionienė ir Jūratė Katinaitė (2014), Vytautas Landsbergis (2021), Austė Nakienė (2011). Įreikšminant sutartinių vidinės galios kodus, ypač svarbus naujas muzikos erdvėlaikio traktavimas, įgalinantis sukelti glūdinčias dvasines energijas ir pradėti jų procesų dramaturgiją, vedančią į grandininę reiškinių ir įvykių reakciją. Apie tai pirmiausia kalba ir vienas XIX a. lietuvių poezijos pradininkų, vokiečių kalbos ir kultūros švietėjas Mažojoje Lietuvoje, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius Liudvikas Rėza, kurį žavėjo lietuvių liaudies dainų gaida. Jo poezijos rinkinys „Prutena, oder vaterländische Lieder und Dichtungen“ (1823), išsamiai aptariamas lenkų tyrinėtojos Alinos Kuzborskos (2024), yra tikrasis šios du šimtmečius trunkančios atgimimo tėkmės pranašas ir gyvybės šaltinis. Šiame straipsnyje sutelkiamas dėmesys į jo muzikinį išsiplėtojimą, sustiprinančią magiškas jėgas garsovaizdinę raišką ir jos tolesnes projekcijas, apimančias erdvės ir laiko konceptus, prasmingai įveiksminančius kultūros lauką ir tyrinėtojų mintis iki šių dienų.

Straipsnio tikslas – atskleisti ir įvertinti Liudviko Rėzos (1776–1840) ir Broniaus Kutavičiaus (1932–2021) kūrybos inspiracijas, simbolizuojančias atgimstančią Lietuvos tautinės tapatybės dvasią nacionalinio Atgimimo kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti šių abiejų kūrėjų individualių tautinės tapatybės paieškų ir jos suvokimo istorines bei meninės raiškos prielaidas.

2. Parodyti dviejų skirtingų laikotarpių tautinio sąmoningumo kilmės apraiškų sąsajas.

3. Atskleisti minėtų asmenų kūrybos reikšmę lietuviškajai nacionalinio modernizmo idėjai.

Tyrimo naujumas atsiskleidžia naujai ir pirmą kartą sugretinant ir aptariant aktualių Liudviko Rėzos eilėraščių ir Broniaus Kutavičiaus muzikinių kompozicijų meninės ir idėjinės raiškos sąsajas šiuolaikinės Lietuvos kultūrinio gyvenimo kontekste.

Tyrimo metodai: kokybiniai (atvejo studija, veiklos tyrimas), kiekybiniai (duomenų rinkimas ir analizė).

Tyrimo metodologija. Straipsnyje taikoma tiek empirinė, tiek teorinė tyrimų metodologijos. Empirinio tyrimo uždaviniai – naujų faktų rinkimas, gautos informacijos glaudinimas ir sisteminimas. Teoriniu tyrimu siekiama išsiaiškinti teorinius faktus ir dėsningumus.

Broniaus Kutavičiaus muzika kaip istorijos kitimo refleksija

Broniaus Kutavičiaus muzika dabar yra suprantama kaip istorijos kitimo liudininkė, laikų kaitos inspiratorė, epochos virsmo, atvedimo į laisvę postūmis. Kompozitoriaus pasaulėjautos gelmėse slypėjo didelė jėga – tautinės intonacijos skambesys, išsiliejęs jo kūrybos bangomis, tarsi nuojautų jūra, užtvindęs Lietuvos širdis. Ir šis intonacinės ląstelės procesualumas yra susijęs su laiko muzikoje samprata, filosofine struktūrų virsmo pasaulėjauta, ateinančia iš gamtos, įgarsinta skambesio simboliais. Ne vienoje knygų apie Kutavičių žodis *laikas* yra pavadintas epochų kaitos vardu: *Pagoniškas avangardizmas* (Jasinskaitė-Jankauskienė 2001), *Praeinantis laikas* (Jasinskaitė-Jankauskienė 2008), *Music that Changed Time* (Povilionienė, Katinaitė 2014). Kompozitorius sėmėsi didelės epochų transformacijos jėgos, laikų kaitos galios, kuri sužadino įvairiausius kultūros sluoksnius Lietuvoje. O jie netruko peraugti į sąjūdžius ir galiausiai susiliejo į vieną galingą srovę – tautos Sąjūdį už laisvę ir valstybinę Nepriklausomybę. Bet vienas jo grūdas buvo ir liko – vėjo nešamas nerijos smėlio gūsis – Kutavičiaus „Prutena“. Esminis šaltinių telkinys atsivėrė folkloru, kaip pati ritmo ir garso prigimties ląstelė, vedanti nuo pirminio impulso iki melodijos. Ir šito muzikos prabudimo pradžiai atstovauja du Broniaus Kutavičiaus kūriniai – tai susitvenkusių praeities jėgų laiko blyksniai, žiežirbos, įžiebusios atgimimo ugnį: „Dzūkiškos variacijos“ (1974, kameriniam orkestrui) pagal M. K. Čiurlionio harmonizuotą liaudies dainą „Bėkit, bareliai“ ir „Prutena. Užpustytas kaimas“ (1976, smuikui, vargonams ir varpams), dedikuotas Liudvikui Rėzai, pagal jo eilėraštį apie Karvaičių kaimą – poeto tėviškę. Būtent „Prutena“ tapo neabejotinu epochos šaukliu, po jos sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (1978, Sigito Gedos žodžiai, chorui, solistei, vargonams ir ragams), kur jau choro procesija įžengia į genetinę tautos atmintį ir pažadina jos dvasią pagonybės ir krikščionybės sankirtoje, tarsi giliai slypėjęs lietuviškasis archetipas, apibūdintinas Gedos žodžiais: „Miega sapnas raudonas ąžuolų šaknyse“ (Geda 1984, 73). Pasak Kutavičiaus, „be mistikos nėra muzikos“ (Gaidamavičiūtė 2023, 31), taip atsiranda šis įgausmintas „nervas“. Tačiau „Prutenos“ magija, ir būtent per Liudviko Rėzos poetikos blyksnį, buvo itin nepakenčiama sovietų ideologams (eilėraščio nėra koncertų programose), tuo labiau rezistenciškai paveiki, neišsakyta sudygo, įsiminė ir tarsi davė žodžio ženklą pažvelgti į glūdinčius dvasinius Lietuvos lobius, prikelti dabarčiai jų reikšmes. Nuostabu ir tai, kad Kutavičius čia atsigręžia į XVIII amžiaus Lietuvai itin svarbią asmenybę, poetą, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorių Martyną Liudviką Rėzą, jungiantį dvi kultūras – vokiečių ir lietuvių, gyvas tuometėje Prūsijoje. Prisimintina, jis išleido Kristijono Donelaičio „Me-

tus“ – pirmąją lietuvišką literatūros knygą (1812). Šis dviejų kultūrų sąlytis yra labai iškalbingas, ilgai nenorėtas pripažinti, nuneigtas sovietų ideologijos šėšėlyje, bet liudijantis gilų germanišką ir baltišką istorinį vientisumą, švietėjiškai puoselėtą dvitautį patriotizmą, alsuojantį brandžia mintimi ir išraiškos laisve. Rėza savo poemas, eilėraščius kūrė vokiečių kalba, o knygą pavadino „Prutena“ (Rėza 2023) – tai senasis Prūsijos vardas. Atgaivinęs Rėzos poeziją, Kutavičius čia įžengė į atviro, besiilginčio Vakarų senojo Mažosios Lietuvos lietuviškumo ir Baltijos jūros, nerijos kopų, smėlio užpustyto kaimo įvaizdžių seką, atidariusią jūrinį langą į didžiąsias tautos praeities praradimų prasmes.

Rėza savo poezijoje šlovino kovą už laisvę, heroizmą, tautos (ir būtent vokiečių!) dvasios didybę. O „Prutenos“ preambulė Kutavičiaus pasirinktame eilėraštyje „Užpustytas kaimas“ (1797) skamba itin lietuviškai jautriai ir kilniai:

Stabtelk, keleivi, čionai ir pažvelk į nuniokotą kraštą!
Rodos, dar taip neseniai čia regėjai žydinčius sodus,
Kaimas taikus su romių kaimiečių menkutėm pirtelėm
Leidos nuo miško žemyn ligi pat marių pakrantės.
Betgi dabar, ką matai? Vien tik pliką dykrą ir smėlį.
(Vertė Antanas A. Jonynas) (Rėza 2023, 95)

Nors kaimo pavadinimas nepaminėtas, bet žinoma, kad tai Karvaičių kaimas, Rėzos gimtinė tarp Pervalkos ir Preilos, kaimas palaidotas po slenkančiu smėliu, dabar ten stūkso Karvaičių kopa (Rėza 2023, 97).

Kutavičius, beje, naudoja kitą vertimą (žr. Kutavičius 1981):

Mielas keleivi, sustok prie šitų liūdnųjų griuvėsių!
Vos prieš keletą metų ties pirkiom čia sodai žydėjo,
Ir kaimelis nuo miško tęsės lig marių pakrantės.
Šiandien ką čia matai? Vien vėjo nešiojamą smėlį.
(Vertė Rapolas Šaltenis)

Vokiškas tekstas irgi skausmingai piešia tą griaunamąją jėgą:

Weil', o Wanderer hier und schaue die Hand der Zerstörung!
Wenig Jahre zuvor, sah' man hier blühende Garten
Und ein friedlich Dorf mit selgen Wohnern und Hütten
Lief vom Wald herab bis zu des Meeres Gestade.
Aber anjetzt, was siehst du?
Nur blossen Boden und Sand.
(Rėza 2023, 96)

Kai B. Kutavičius kūrė „Pruteną. Užpustytą kaimą“, jis sujungė du pavadinimus: Rėzos knygą, kuri vadinasi „Prutena“, ir atskirą eilėraštį joje apie jo gimtąjį Karvaičių kaimą – „Užpustytas kaimas“, „Versunkene Dorf“ (Rėza 2023, 96–97). To meto Lietuvoje 1977-aisiais tai buvo skaudžiai okupacijos žalą atliepianti metafora. Smėlio užpustytas kaimas ir visa, kas jį įvaizdina, primena – bažnyčia, varpai, vargonai, byrantis smėlis – tai ir laikas, ir užmarštis, ir pražūtis, apokaliptinis griūties ženklas, smuiko rauda pabaigoje pažadino lyg užblokuotą tautos praradimų jausmą, kuris vis gilėjo ir ieškojo lango proveržiui... Muzikoje, susietoje su žodžiu, jis tapo akivaizdus, metaforiškas, tikslingas „šauksmas iš gelmių“, kurį kompozitorius genialiai savo motyvų paprastumu įgarsino ir padarė pirmuoju epochų kaitos ženklu.

Ieškodamas savo „rakto“ kūriniui, kaip rašo Kutavičiaus tyrinėtoja dr. Inga Jasinskaitė-Jankauskienė (Jasinskaitė-Jankauskienė 2001, 19), jis pasirinko raudą. „Jos pagrindu kuriama visa kompozicija, ji sluoksniuojama iki šešių balsų pagal kanono principus. Tik atskiri balsai nederinami, kas primena minimalistinį daugiabalsumą (Ten pat). Tokiu būdu auginama įtampa, kuri kulminacijoje „užgriūna stichiškai“, lūžta į viską užgožiančius disonansinius akordus, taip atkuriama bauginanti slenkančios kopos griūtis (Nakienė 2011). Čia ypač svarbu genialus Kutavičiaus procesualumo pojūtis, perteikiamas užpustomos bažnyčios vaizdiniu – varpais. Ir toji vizija tapo esmine tolesnėje lietuvių muzikoje, nešama Kutavičiaus įtakos srovėje, tekančio smėlio – tekančio laiko, epochinio laiko kitimo metafora (tais metais atsirado kitas Kutavičiaus laiko kūrinys „Praeities laikrodžiai. Smėlio laikrodis. Saulės laikrodis“, styginių kvartetui (1977). Muzikos struktūrai paradigminis tekančio smėlio galios simbolis ateina iš Rėzos eilėraščio:

Kilo už miško stačiai slenkančio smėlio atkalnė,
Šėlstantys vėjai žemyn smėlį pustydami žėrė,
Smiltimi užklodami mišką, globusį varganą kaimą.
Ak, argi žmogui supilt kalną sulaikančias dambas, –
Viską prarijo jisai – pastatus, sodus ir kūdras.
Ten, pamiškės ūksmėje, ąžuolų daugiamečių šėšėly,
Kaimo kirchė stovėjo, gražiai visuomet užlaikyta,
Su kapeliais aplink, kur ramybėj ilsėjos miruoliai.
Žvelk, tik smailė matyt, rausva nuo saulėlydžio gaiso!
Ten koplyčios vieta. Tik rakandus išgelbėt pavyko
Ir švenčiausią altorių. Salos pamaldiej čiabuviai
Spruko į kaimus, susigriebę tik varganą turtą.
(Vertė Antanas A. Jonynas) (Rėza 2023, 97)

Poeto asmeninis egzistencinis santykis su užpustytu kaimu suteikia įvaizdžiui ypatingą virpančią gaidą, garsu beveik juntamą vėjo gūsį ir jūros alsavimą. Tai,

kas pažįstama kiekvienam lietuviui, – langą į beribį laisvą pasaulį per senovės pajautą... Todėl senosios Kuršių nerijos kapinaitės, tarsi koks nežinomas protėvių artumą menantis archetipas, sutelkia žemės gelmėse glūdinčias, gamtos iškviestas jėgas... Tai labai svarbu Rėzos tėviškės gilumine prasme (Kuzborska 2024, 64). Ir muzika Kutavičiui, galima sakyti, genialiai pavyko tai parodyti: sukurti byrančio smėlio garsovaizdį vargonais, naudojant stovinčios mažosios sekundos – minimalizmo intonacijos – sąskambį virpančiu fleitos tremolo registru, įgarsinant patį erdvės virpėjimą. Ši pradinė „Prutenos“ intonacija – byrantis smėlis, tekantis laikas – galima teigti, tapo epochų sankirtos pranašu, laisvės bangos pradžia, civilizacijų sandūros simboliu. Ir ji išsiskleidė skliautu per lietuvių kompozitorių kūrinius: pirmiausia per Kutavičiaus „Paskutines pagonių apeigas“ (1978), Kvartetą „Anno cum tettigonia“ (1980), toliau per Onutės Narbutaitės praeities atminimui skirtus opusus – Kvartetą Nr. 2 „Atverk užmaršties vartus“ (1980) iki „Interludium“ (1983), „Piešinys styginių kvartetui ir sugrįžtančiai žiemai“ (1991), „krantas upė simfonija“ (2007), „Was there a Butterfly?“ (2013), „Skaidrumas“ (2016), „Just strings and a light wind above them“ (2017), V. Bartulio „Vizija“ (1995), V. Germanavičiaus „Raudoni medžiai“ (2018), M. Natalevičiaus „LA“ (2014), „Kelionė į nežinią“ (2020), „Gęstančios šviesos choralas“ (2023) ir kt. Stovinčios sekundės erdvinis įvaizdis dėl vargonų garso specifikos nenutrūkstamumo tiesiogiai asocijuojasi su laiku ir erdve, ir šis įvaizdis pirmąkart tokiame kontekste, prabėgančio laiko tapsme drama buvo panaudotas Kutavičiaus „Prutenoje“, t. y. Rėzos teksto inspiruotas. Pati muzikos idėja *erdvėlaikis* įgavo savo konkrečią formą ir pajautą, tarsi susijusią su Lietuvos ir Baltijos kontekstu, bet iš tiesų skaudžią tuometės dabarties pasaulėjautą pažadinančią metaforą. Taip buvo įžiebtas laisvės ilgesys, tarsi sena meilė, rusenusi širdyje, pagavusi savo vėjo gūsį iš Baltijos jūros. Rėzos tekstas „sudalyvavo“ lietuvių nacionalinio modernizmo ištakų nacionalinio judėjimo pradžioje, tapsmas idėjos šaltiniu nebuvo atsitiktinis atverstas užmirštos knygos puslapis, greičiau istorinės pasąmonės impulsas, iš nebūties palaidoto laiko apčiuoptas pulsas, sinchronu ataidintis iš XIX a. pradžios.

Taip atsivėrė pirmasis tautos pažadinimo kodas – nuskambėjęs sekundės virpesiu – vargonų stovinčio sąskambio sustabdytas laikas – tekantis smėlio ir vandens erdvėlaikis – Baltijos dvasia. Šį segmentą keičia lūžio sąskambis, disonansinis akordų kirtis, tarsi chaotiškai užgriūnantis apokaliptinis gniaužtas, asociatyviai siejamas su katastrofa. Dar vienas trečiasis kodas – lieka ir vis grįžta, įsimbolindamas „Prutenos“ vaizdinį, tai bažnyčios varpai, bažnyčios bokšto simbolis – varpų dūžiai... Ir ketvirtas – smuiko melodija – rauda, dainos reminiscencija... Čia irgi yra daugelio kūrinių tuometinėje (ir dabartinėje) lietuvių muzikoje koda – pabaiga – į *tylą nueinanti melodija*, suvirpinanti laiko begalybės stygas (O. Narbutaitė „Ėjimas į tylą“ (1981), A. Martinaitis „Cantus ad futurum“

(1978), V. Bartulis „Vizija“ (1995), V. Germanavičius „Raudoni medžiai“ (2018), M. Natalevičius „Kelionė į nežinią“ (2020), „Gęstančios šviesos choralas“ (2023) ir kt.). Kutavičiaus „Prutena“ tai organiškai susieja su fenomenu – *lietuvio dvasia ir jos beribe sfera* – Baltijos jūros bangų, vėjo ir smėlio judėjimu, *laiko tėkmės įkūnijimu gamtos elementuose*. Vargonų instrumentas, valdomas oro gūsiais, leidžia tai atkurti natūraliai, patirti šio virsmo judesį per Kutavičiaus pagoniškas garso pajautas ir galingus Leopoldo Digrio, kūrybiško muzikos atlikėjo ir meninės lyderystės talento, valios bruožus – pjesė buvo būtent jo užsakyta tuometės Mažosios baroko salės (dabar Bonifratrų bažnyčia) Naujųjų metų išvakarių koncertui. Dramaturginis baltiškojo minimalizmo archetipų procesas buvo tik prasidėjęs ir tai buvo jo bene pirmasis žingsnis – B. Kutavičiaus „Prutena. Užpustytas kaimas“, L. Digrio koncepcija smuikui, vargonams ir varpams, tapęs unikaliu „tyliuoju pasaulio posūkiu“ iš istorijos poetikos į laiko virsmą. Būtent šie trys žodžiai – *Prutena. Užpustytas. Kaimas* – galimai tapo kūrybine metafora bibliniam prisikėlimo šauksmui: „Lozoriau, kelkis!“ „Kelkitės, mus šaukia balsas!“ „Iš netekties gilybių šaukiuosi Tavęs!“, ar prilygo vergų chorui iš Džiuzepės Verdžio (*Guseppe Verdi*) „Nabucco“.

Išvados

„Prutenos“, kaip didžio meno kūrinio, vertė, žadinanti dvasią ir baltiškuosius archetipus, nepakito iki šiol, praėjus 50 metų. Tekančio smėlio sekundės virpanti erdvė – begalybės ir trapumo sąveikos simbolis – yra įsismelkęs į lietuvių muzikos sąmonę kaip nedaloma procesualiosios dramaturgijos (tiek formose, tiek tautinėje savimonėje) priešistorė. Kaip ir nutrūkusi daina pabaigoje, išlydanti save į *laiko tylą*... iškelianti į šviesą katastrofizmo alternatyvą romantizmui. Šis dramaturginis posūkis, pustomo smėlio ir prisikėlimo metafora – tai atsakas į laiko baigties nebaigtinumą, kurio dvelksmą atspindi ir pats Rėzos eilėraštis „Užpustytas kaimas“, tapęs aštria bekompromise analogija Lietuvos valstybei, pašauktai keltis. Šiame kontekste išryškėja ir Rėzos eilėraščio „Užpustytas kaimas“ reikšmė lietuviškajai nacionalinio modernizmo idėjai:

- Nauji, eilėraščio inspiruoti formos bruožai B. Kutavičiaus „Prutenoje“.
- Virpančios erdvės – byrančio smėlio – tekančio laiko – epochų kaitos sekundės intervalo intonacija, kurios tęstinumą ir akustinį gausmą lemia instrumentinės vargonų savybės.
- Sakralumo kodas – amžinos Lietuvos archetipas – bažnyčios varpai, antisovietinės pasaulėjautos ženklas.
- Stichijos – jūros – galios – griūties lūžtančios struktūros blokai – užslenkančio smėlio kopos metafora, vargonų maksimalizmas apokalipsės įvaizdžiui.

- Smuiko rauda – nutrūkusi tautinė daina – ilgesys autentiškam istorijos skliautui.

Tokie struktūros *pjūviai* plačiai įsigali šiuolaikinėje, iki šių dienų kuriamoje lietuvių muzikoje.

L. Rėzos eilėraštis iškėlė archetipinius lietuvių pasaulėjautos bruožus, kuriuos sugėrė ir išskleidė muzikinė kompozitorių vaizduotė, pirmiausia – „istorinės vaizduotės“, „archajiškojo modernizmo“ tėvo Broniaus Kutavičiaus (Gaidamavičiūtė 2005, 73). Ir jeigu, anot jo, muzikoje visada turi slypėti magijos jėgos, tai jos čia atliko savo vaidmenį, išprovokuodamos prisilietimą prie laiko – per mažiausią įmanomą detalę – sekundės intervalą, judėjimų genomą ir jos atsparumo kelią laisvos Lietuvos link.

Literatūra

Gaidamavičiūtė 2005 – Rūta Gaidamavičiūtė. *Nauji lietuvių muzikos keliai.* Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija.

Gaidamavičiūtė 2023 – Rūta Gaidamavičiūtė. *Su lietuvių muzikos tėkme*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija.

Geda 1984 – Sigitas Geda. *Varnėnas po mėnuliu*. Vilnius: Vaga.

Jasinskaitė-Jankauskienė 2001 – Inga Jasinskaitė-Jankauskienė. *Pagoniškas avangardizmas. Teoriniai Broniaus Kutavičiaus muzikos aspektai*. Vilnius: Gervelė.

Jasinskaitė-Jankauskienė 2008 – Inga Jasinskaitė-Jankauskienė. *Broniaus Kutavičiaus muzika. Praeinantis laikas*. Vilnius: Versus aureus.

Kutavičius 1981 – Bronius Kutavičius. *Prutena*. Partitūra. Vilnius: Vaga.

Kutavičius 2011 – Bronius Kutavičius. *Mažasis spektaklis*. Kompaktinės plokštelės bukletas. Teksto autoriai Austė Nakienė, Linas Paulauskis. Vilnius: LMIC.

Kuzborska 2024 – Alina Kuzborska. Martyno Liudviko Rėzos *Prutena*: tarp Tėvynės ir tėviškės. *Senoji Lietuvos literatūra, 58,* 63–83.

Landsbergis 2021 – Vytautas Landsbergis. *Lietuviško fakyro žydinti nostalgija*. Sud. Eglė Bertašienė. Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga.

Nakienė 2011 – Austė Nakienė. *Prutena. Užpustytas kaimas.* www.lmic.lt.

Povilionienė, Katinaitė 2014 – *Music that changed Time. The Lithuanian Composer Bronius Kutavičius and the Baltic Outburst of Creativity after 1970*. Edited by Rima Povilionienė and Jūratė Katinaitė. Vilnius: Lithuanian Music and Theater Academy.

Rėza 2023 – *Liudvikas Rėza*. *Prutena.* Sud. Liucija Citavičiūtė. Vertė Antanas A. Jonynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Jūratė Landsbergytė-Becher

BRONIUS KUTAVIČIUS’ *PRUTENA* (1977), BASED ON A POEM BY LIUDVIKAS RĖZA, AS A HERALD OF THE LITHUANIAN SĄJŪDIS MOVEMENT

Summary

Essential motifs of the nation’s resurrection from occupation are sometimes hidden in the distant past, seemingly unrelated to the reality of that time. Due to

certain encoded meanings, they become a decisive factor affecting the depths of consciousness, igniting the connection between memory and the present. One such strange example, as if stuck in time, is Liudvikas Rėza's poem 'Sand Covered Village' from his collection *Prutena, Litauische Volkslieder* (1823). The poet Martynas Liudvikas Rėza (1776–1840), a professor of theology at the University of Königsberg, wrote this poem to remember his native village of Karvaičiai in Neringa, which was buried beneath wind-blown sand dunes.

This is how a strong metaphor and analogy with occupied Lithuania was born, which was simply felt *in the air* by the brilliant breaker of *frozen time*, the composer Bronius Kutavičius (1932–2021). The *meeting* of these two cultural figures, which took place during the stagnation of the Soviet era, acquired a special value in 1976 as a psychological shock to the Lithuanian political self-consciousness, and as a push on to the path of Sąjūdis, and the later political movement for independence. The power of a musical work, opened up on an incredible scale and capable of *changing time*, is how Kutavičius' work is described now. This incredible *meeting* is a phenomenon of the psychology of art, where the role of archetypes emerging from the unknown, and the dramaturgy of processes, are applied.

A work worth highlighting here is Bronius Kutavičius' *Prutena. Sand Covered Village*, for violin, organ and bells, commissioned in 1976 by Leopoldas Digrys (1934–2025), a renowned organist and professor, the *spiritus movens* of the renaissance of the organ, for his New Year concerts in the Small Baroque Hall (the Holy Cross Church in Vilnius). The violin part was performed by his brother Eduardas Digrys (1944–1990), the organ by the maestro himself, and the bells by Bronius Kutavičius.

Kutavičius' brilliantly felt sounds of gusts of wind here depicted special phenomena in the nation's memory, giving them a relevant spectrum of the present: the roar of spheres, the spiritual breathing of the depths, as if opening a window into a world not dead and in oblivion, but waiting for a sign.

Rėza's words about *sand blown by the wind* have a special meaning for the musical work. It is an ode to time, which permeates almost all of Kutavičius' works from that time. This awakens in the consciousness the space open to the world of the Baltic Sea, connections with Lithuania Minor, Rėza's birthplace, and the German dimension of Lithuanian cultural ties. It also embodies the special power of romantic gestures: the opening of spaces, breaking through, and the spirit of change. Other motifs in Kutavičius' work further strengthen this symbolism of the past: the church tower, the peal of a bell, and the interrupted melody of a violin lament. But everything is permeated by the flow of sand, the crumbling into eternity, and the unbroken silent vibration of the organ sound of a continuing interval of second.

The latter, awakened here, will become a paradigmatic sign of developments in Lithuanian music which survives to this day (V. Bartulis, O. Narbutaitė, V. Germanavičius, R. Motiekaitis, M. Natalevičius).

In this way, the extract of Rėza's poem that was featured in Kutavičius' *Prutena* serves as a reference to the magic power that the composer emphasised as necessary for his music, the released arrow of freedom piercing both culture and the emergence of the state with immeasurable resurrections of the nation's self-awareness.